

# YENİLEŞME DÖNEMİNDE MEŞRÛİYETTEN GAYRİMEŞRÛLUĞA BEKTAŞİLİK: OTORİTE-İTAAT- MÜCADELE

Rüya **KILIÇ**

## Özet

1826'da Bektaşî tarikatı resmen kapatıldı. Ancak tarikat varlığını 1925'e kadar yarı resmi bir nitelikte sürdürmeyi başardı. Bu çalışmada, kapatılma sonrasında tarikat içindeki gruplar, bunların meşruiyet iddiaları ile yönetimin tavrının ilişkilere ne şekilde yansıdığı sorusu ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle Hacı Bektaş Dergâhı, *baba* ve *çelebiler* ile Nakşî şeyhler arasında sert meşruiyet ve iktidar mücadelelerinin yaşandığı bir merkezdir. Osmanlı yönetiminin, resmen yasakladığı tarikatın mensuplarıyla ilişkilerinin devam etmesi tarikatın tamamen yer altına çekilmesini engelledi. Diğer taraftan, kendilerine yapılan çok sayıda başvuruya rağmen Bektaşî gruplardan birini resmen tanımayı kabul etmediler. Çünkü hangi taraflar arasındaki rekabetin artarak yeni sorunlar çıkarmasından korkulması çok muhtemeldir. Bektaşîlerin içinde buldukları durum da var olan yapıyı değiştirecek güce ve etkiye sahip olmaktan uzaktır.

**Anahtar kelimeler:** Bektaşî, çelebi, baba, Nakşibendi şeyhler, Osmanlı yönetimi.

## From Legality to Illegality of the Bektaşî Sect During the Turkish Remormation Period: Authority- Submission- Struggle

## Abstract

The Bektashi order was officially closed in 1826. However, the order was successful in resuming its existence until 1925 semiofficially. This study, deals with the groups after the official closing of the order, their legitimacy claims and the influence of the attitude of the administration on the relationships. Especially the Tekke of Hacı Bektaş is a center where harsh legitimacy and power struggles have occurred between *babas* and *çelebis*, and Naqshbandi sheiks. The fact that the Ottoman administration resumed its relationships with the members of the order, which was banned by the administration itself, prevented the order to recede underground. On the other

hand, they did not accept to acknowledge one of the Bektashi groups officially in spite of many applications made to them. It is because they thought that it was highly probable that it would lead to the escalation of the competition between the groups and give rise to new problems regardless of whichever group had been chosen. The current situation of the Bektashis is also far from possessing the strength and influence to change the existing structure.

**Key words:** Bektashi, çelebi, baba, Naqshbandi sheiks, Ottoman administration

## Giriş

1826 yılı Bektaşî tarikatının Osmanlı Devleti'ndeki varlığının sona erdirilmesi kararının alındığı tarihtir. Döneme ait verilerden açığa çıktığı üzere kararın ardından başlayan uygulama süreci Bektaşîler ve hattâ onlarla ilişkili olduğu düşünülenler için oldukça zordu. Yönetimin yakın takibine Bektaşîler hızlı bir kapanma ile cevap verdiler. Aldıkları karşı tedbirler sayesinde varlıklarını muhafaza ettikleri gibi diğer tarikatlarla birlikte kapatılıncaya kadar yarı-resmi bir nitelikte faaliyetlerini sürdürmeyi başardılar. İşte burada, tarikatın tarihinde 1826'dan sonraki süreç ele alınacaktır. Aslında kapatılma sonrasında başlayan yeni dönem, çeşitli araştırmacıların dikkatini çekmiştir<sup>1</sup>. Bir bakıma bu çalışma da tarikatın alınan tedbir ve yasaklamalara rağmen varlığını nasıl koruyabildiği ve ilişkilerini ne şekilde sürdürdüğü sorusuna bir cevap arama amacıyla başlamıştır. Ancak burada, sorunun kapsamı tarikat içindeki gruplar, bunların meşruiyet iddiaları ile yönetimin tavrının ilişkilere ne şekilde yansıdığı olarak belirlenmiştir. İlişkiler ağının önemli bir cephesini, farklı tasavvufî çizgilerde yer almakla birlikte kapatılma sonrasında bir şekilde yolları kesişen Nakşibendi-Bektaşî ilişkisinin, diğer cephesini ise Bektaşîlerin kendi içlerindeki ikili organizasyonun oluşturduğu kanaatindeyiz. Dikkatimizi yönelteceğimiz alan daha ziyade Hacıbektaş Dergâhı'dır. Zira, dergah tarikatın Anadolu'daki en büyük ve en eski merkezidir. Ayrıca, meşruiyet iddiaları ve sert iktidar mücadelelerinin izlenebilmesi açısından da diğer Bektaşî tekkeleri arasında en tipik örneği teşkil eder.

## Kapatılma süreci

Kapatılma kararı ve hemen sonrasındaki sürecin resmi ve yarı-resmi detaylı denebilecek bir anlatımı mevcut kayıtlardan izlenebilir: Buna göre,

<sup>1</sup> Bu konudaki çalışmalar arasında şunları verebiliriz: Melikoff 1993: 227-243; Gündüz 1997: 7-21; Soyer 1999a: 75-96; 1999b: 35-66; 2004: 97-109.

karar, 8 Temmuz 1826'da Topkapı sarayındaki camide sadrazam, şeyhülislam ve önde gelen meşâyihin katıldığı toplantıda alındı. Karar gereğince altmış yıldan eski Bektaşi tekkeleri "turuk-ı sâire ricalinden ve ehl-i sünnetten" bir türbedara devredilirken bunun dışındakiler yıkılacak, tekkelerdeki şeyh ve dervişler *tashîh-i i'tikâd* etmek üzere Kayseri ve Birgi gibi ulema merkezli mahallere sürüleceklerdir (BOA Cevdet, Adliye, nr. 1734; Es'ad Efendi 1243:207-210; A. Cevdet 1309, XII:181-182)<sup>2</sup>. Tabii ki, konu ile ilgili kayıtlarda, alınan kararın gerekçe ve açıklamasının sunulması ihmal edilmez. Vurgulanan hususlar, Bektaşilerin Yeniçeri Ocağı ile ilişkisi, özellikle de "rafz ve ilhadları"dır. Hattâ, suçlamalar casusluğa kadar varır (BOA Hatt-ı Hümayun, nr. 17351; Es'ad Efendi 1243:200-206; Cevdet 1309, XII:180-181; Ahmed Lütfi, 1290, I:149). Nitekim, Şirvanlı Fatih Efendi, "sûret-i hakdan" görünen bâtil bir grup olduğunu düşündüğü Bektaşilerin, 1821 yılındaki Mora isyanı esnasında adeta Rumlarla birliktelik gayreti içine girdikleri ve ittifak teklif ettiklerini dile getirir. Bundan başka, İran ile savaş arifesinde Anadolu'da bulunan Bektaşilerin çeşitli yaralayıcı aletler tedarik ederek "Ehl-i sünnet ve cemâ'ata hücum etmek dâ'iyesiyle müheyyâ ve müterakkıb-ı kudûm-ı nekbet-lüzûm-ı A'câm-ı bed-likâ" olduklarını sözlerine ekler (Şirvanlı Fatih Efendi 2001:19).

Toplantıda görüşülen hususlardan biri de Bektaşilerin hepsinin mülhid ve rafizi olmayıp içlerinde ehl-i sünnet itikadında ve kendi halinde olduğu anlaşılanlardan sarf-ı nazar ile rafizi itikadındakilerin şeri'ata göre *mürted* hükmünde oldukları ve bunlara dahi *telkin-i din* olunmasıydı. Diğer taraftan Yasincizâde sert bir tavır yanlısı olarak belirir (BOA Hatt-ı Hümayun, nr. 17351; Es'ad Efendi 1243:209-210; Uzunçarşılı 1943:569-570). Darphâne Hapishanesi'ne toplanan Bektaşilerin itikadlarının sorgulanması esnasındaki cevapları da tatmin edici bulunmamıştır. Zira, takıyye yaparak ehl-i sünnet suretinde göründüklerine dair yorumlar ile karşılaşmak mümkündür (Es'ad Efendi 1243:211; Cevdet 1309, XII:182)<sup>3</sup>. Bu konuda Bektaşi Es'ad Baba'nın yaşadıkları iyi bir örnektir. Es'ad Baba'nın yakalanması ile başına gelenleri 1827 tarihli bir belge ile Lütfi Efendi'nin eserinden takip etmek mümkündür. Buna göre, Esad Baba, Manastır'da zındık ve mülhidlerin teftişi esnasında yakalanmıştır. Yanındaki kitapları kontrol edilen ve sorgulanan Esad Baba, inkar etse de anlaşılan mülhid olduğu yönünde oluşan kanaati değiştirmeyi başaramamıştı. Yanındaki kitapta Kur'an ayetlerine yanlış ma-

<sup>2</sup> İlgili metin örnekleri, Uzunçarşılı tarafından verilmiştir (1943:566-574). Bektaşi tekkelerinin kapatılması siyaseti ile neyin amaçlandığı, alınan önlemlerin sonuçlarının tartışılmasına dair bkz. Faroqhi 2003:157-181, 190-191.

<sup>3</sup> Bektaşi takibi ve cebehanede toplanmalarına dair Hatt-ı Hümayun, nr. 24493.

nalar verildiği görülen Es'ad Baba ilk sorgusunu takiben İstanbul'a gönderilir. Bâbîâlî'deki sorgulamasında ise suçlamaları reddedip, kitapta ne olduğunu bilmediğini söyleyerek kendini savunmaya çalışsa da Kadızade Mehmed Tahir'in fetvası, meşihat iddiasında olup ilhad ve zenedıka itikadındaki kişinin katlinin vacib ve tevbesinin makbul olmayacağı yönündedir. Yine Lütfi Tarihi'nde verilen hatt-ı hümayun suretine göre, bu kişinin fetvaya uygun olarak katline, üzerinden çıkan tavsiye mektubunu veren kişinin sürgününe ve kitabın yakılmasına karar verilir (Hatt-ı Hümayun, nr. 17438 A-B; A. Lütfi 1290, I:178).

Takibat döneminde yönetimin daha ziyade sürgün yöntemine başvurduğu bilinmektedir<sup>4</sup>. Bazı tekkeler tamamen bazıları kısmen yıktırıldı ve kapatıldı (Es'ad Efendi 1243:211; Hasluck 1928:20-21)<sup>5</sup>. Diğer taraftan tekkele- rin yıktırılmak yerine cami, mescid, medrese olarak kullanımı veya başka tarikat şeyhlerine verilmesi daha uygun görülmüş olmalı ki bu tür ifadelerin bulunduğu belgelere rastlanmaktadır (Hatt-ı Hümayun, nr. 17351, 17386). Merzifon'daki Piri Baba zaviyesi bunlardan biridir. Bektaşî zaviyedar Derviş İbrahim yerine, ulemadan ve Nakşibendi tarikatından Osman Efendi türbedar olarak atandı (Hatt-ı Hümayun, nr. 13680). Yine 1837'de Abdal Musa Tekkesi'nde, Haydar Efendi'nin, türbenin yanında kendisine bir hücre inşası ve yeterli ölçüde maaş tahsisi ile Nakşibendi usulü üzere tekkeyi yönetmek istediğini dile getirmesi ilgi çekici bir ayrıntı olarak belirleniyor (Cevdet, Evkaf, nr. 6560). Yeniden düzenlenen Bektaşî tekkeleri içinde, Sersem Ali Baba Zaviyesi (Rodoscuk) gibi Bektaşî zaviyesi diye meydan mahalli yıkılan, ancak daha önce Nakşibendi zaviyesi olduğu anlaşılanlar da bulunmaktadır (Cevdet, Evkaf, nr. 32819). Sersem Ali Baba Zaviyesi ile ilgili tarihsiz bir belgede de, on bir adet Bektaşî zaviyesinde bulunanların çiftçi ve rençber oldukları ve bundan böyle *ta'lim-din* ve *tashih-i i'tikad* eylemek üzere ihraçlarından bahsedilir (Cevdet, Evkaf, nr. 32819). Ne yazık ki bütün bu ve benzeri uygulamalara dair detaylar hakkında daha fazla bir bilgiye sahip değiliz. Öyle görünüyor ki, II. Mahmud Bektaşîlerin Ehl-i Sünnet'e bağlı Osmanlı toplumu arasından tamamen temizlenmesi konusunda kararlıydı ve aynı kararlığı memurlarından da beklemekteydi (Hatt-ı Hümayun, nr. 17383, 17322, 17386, 17406; Uzunçarşılı 1943:573-574). 1830'da bile Anadolu ve Rumeli'deki bütün Bektaşî tekke ve zaviyeleri ile içlerindekiyle yönelik

<sup>4</sup> Sürgünler için bkz. Es'ad Efendi 1243:211-212; A. Lütfi 1290, I:151. Öyle ki, Bektaşîlik suçlaması birbirinden kurtulmak isteyenler tarafından kullanılmış ve Bektaşî olmadığı halde sürülenler de olmuştur (A. Lütfi 1290, I: 168-169; A. Cevdet 1309, XII:183-185).

<sup>5</sup> Anadolu ve Rumeli'de Bektaşî tekkeleri hakkındaki kararın icrası için 26 Temmuz 1826'da görevliler tayin edilir (A. Cevdet 1309, XII:183).



olarak takip edilecek uygulamaları belirten hükümlere rağmen, Çomaklı Baba zaviyesi hakkında inhada bulunulmamasının açıklaması Karahisar naibinden bekleniyordu (Cevdet, Evkaf, nr. 27216).

### **Vakıf gelirleri meselesi**

Bektaşî tekkelerinin evkafına dahil toprakların parçalanarak satılmasının Hacı Bektaş'taki Pîr Evi'ne uygulanmadığı görülüyor. Bu ayrıcalığın sebebine dair kaynaklar bilgi vermiyor. Ancak dergâhın gördüğü itibar, II. Mahmud ve müşavirlerini böyle bir karar almaya itmiş olabilir (Faroqhi 2003:172). Bununla beraber hemen belirtelim ki bu, Hacı Bektaş'taki merkezin kontrol dışı bırakıldığı anlamına gelmez. Dergâhtaki Bektaşîlerin varlıklarını sürdürmeleri yeni şartlara gösterdikleri uyum, bir başka ifadeyle itaatleriyle yakından ilişkiliydi. Kapatılma sonrası getirilen düzenlemelerden biri vakıf gelirlerinin paylaşımıdır. Dergâh. Hazine-i Amire tarafından idare edilmemiş olan eski bir vakıftı. Yeni bir düzenleme yerine yapılması gereken, daha ziyade tekke gelirlerinin yönetim tarafından hak sahibi kılınan şahıslar arasında dağıtımıdır. Böylece, her yıl Nakşibendi şeyhine ayrılan vakıf geliri 4/15 kadar yani 7400 kuruştur. Dervişlerin maişeti için de aynı miktar ayrılmıştı. Diğer bir 4/15'lik pay ise dergâhın bakım ve onarım masraflarına tahsis edilmişti. Geriye kalanın ise meşihat görevinden uzaklaştırılan Hamdullah Efendi'ye verilmesi ihmal edilmiyordu (Faroqhi 2003:175-176. İrade Dahiliye, nr. 2856, 3399). Osmanlı yönetiminin resmi olarak tanımadığı bir Bektaşî temsilcisinin Hacı Bektaş'ta yaşamasına ve vakıf gelirlerinden pay almasına izin vermesi karşılığında beklediğinin, sadakat olduğunu tahmin etmek hiç de güç değildir.

Hacı Bektaş'ta görev almak vakıf gelirlerinden aldıkları hisse sebebiyle bazı Nakşibendi şeyhlerine cazip gelmiş olmalıdır. Örneğin, Nakşibendi ve müderris Şeyh Ebubekir Efendi, Mehmed Said Efendi'nin ölümüyle (1842) boşalan görevin taliplerindedir. Dergâhın gelirlerine duyduğu yakın ilgi, kendisinin önceliklerine dair önemli bir ipucudur (İrade Dahiliye, nr. 2856; Cevdet, Evkaf nr. 1294). Oysa, Anadolu'nun ortasında, İstanbul ve kendi cemaatinden uzakta özellikle de sosyal ve ekonomik güçlerini paylaşmak istemeyen bir sufi grup ile yaşamak o kadar kolay olmayacaktı. Nitekim, tekkenin sonraki Nakşî şeyhi Mehmed Nuri Efendi'nin Hacı Bektaş'taki meşihat döneminde sorunlar iyice açığa çıkmaya başlamıştır. Öyle ki, 1849 yılında vakıf gelirlerinin taksimiyle ilgili olarak başlayan kavganın sonucunda, Mehmed Nuri Efendi İstanbul'a gelerek arkasında güçlü desteğini hissettiği merkezi yönetime durumu şikayet eder. Meclis-i Vala'dan çıkan mazbatada dergâh gelirlerinden, 4 hisse tevliyet ve meşihate, 4 hisse dergâhın tamiirine, 4 hisse dervişlerin mutfak masrafına ve 3 hisse Hacı Bektaş soyuna

verilecek şekilde taksim edildiği tekrarlanır. Ancak, dergahtan kovulan şeyhin geri dönmeyi düşünmediği anlaşıldığından vekalet edecek bir Nakşibendi şeyhi aranmaktadır (BOA, İrade Meclis-i Vala, nr. 4009. A. MKT.MHM, D. nr. 18, V. Nr. 48)<sup>6</sup>.

### Muhteva değişimi ve iktidar mücadeleleri

1826 sonrası düzenlemelerinden bir diğeri de Hacı Bektaş Dergâhı'nda Nakşi ayininin yapılmaya başlamasıdır. Bilindiği kadarıyla, bu sırada dergâhta 26 derviş bulunmaktadır. Bunlardan 8 tanesi dergâhı terk ederken geri kalanlardan, *tashih-i itikad* edeceklerine ve başlarından taçları çıkartılarak, Nakşibendi olacaklarına dair söz alınır (Cevdet, Evkaf, nr. 23489; Faroqi 2003:174). Bu arada dergâhın Amasya'da sürgünde bulunan son postnişini Hamdullah Efendi memleketine dönme ricasında bulunma cesaretini gösterebilmişse de bu isteği ancak 1840'da, uhdesine şeyhlik verilmemek şartıyla kabul edilecekti (Dahiliye, İrade, nr. 1518; Hatt-ı Hümayun nr. 24588). Hamdullah Efendi'den sonra yerine Nakşibendi ayini icra etmek şartıyla Çelebi Veliyyüddin tayin edilmiş, dergahta meydana gelen karışıklıklar sebebiyle o da 1834'de Sivas'a sürülmüştü. Ondan sonra merkezden dergaha ataması yapılan isim ise Kayserili Mehmed Said Efendi'dir (A. Rıfki 1328, II: 114. Cevdet, Evkaf, nr. 23489)<sup>7</sup>. Mehmed Said Efendi'nin Nebi Dede Baba (ö. 1834) ile uyum içinde olduğu görülüyor. Hattâ, Hacı Bektaş'a ulaşacağı günün gecesinde gördüğü rüyada Hacı Bektaş'ın, elinden tuttuğu bir kişiyi göstererek "İşte benim derviş-i şefikim, hâdim-i tarîkim budur. Gasba çalışan kâziblerden hankâhımı ve türbemi tathîr eyle Hak muînin olsun" tarzında telkinlerde bulunduğu ve bu kişinin Mehmed Nebi Dede Baba olduğunu anladığında ona saygı gösterdiği rivayet edilir (A. Rıfki 1328:21). Bu rivayetin gerçeği ne ölçüde yansıttığı veya özellikle Hacı Bektaş'ın tavsiyelerine bakıldığında bir grubun meşrulaştırılmasına yönelik olup olmadığı tenkide açıktır. Bununla birlikte, merkezi yönetimin Nakşi temsilcisi ile Nebi Dede Baba arasında dergahın yönetiminde kayıtlara geçen büyük bir sürtüşmenin olmadığı düşünülebilir.

<sup>6</sup> Soyer bu hadisenin Bektaşiliğin en önemli dönüm noktalarından biri olduğuna inanmaktadır. Çünkü ona göre bundan sonra gönderilen Nakşibendi şeyhlerinden hiçbiri Hacı Bektaş Dergâhı'na girememiş, şehrin hücre bir köşesinde oturmaya mecbur kalmış, ama devletten maaş almaya devam etmişlerdir (1999b:56).

<sup>7</sup> Kadiri şeyhi Ahmed Muhyiddin (1852-1909), Meclis-i Meşâyih reisliğine 1896 tarihinde getirilmiş ve bu görevi on yıla yakın devam ettirmiştir. Merkez tekkedeki tayinlere dair bilgi veren Tomar-ı Tekâyâ adlı eserinin aslına ulaşmak mümkün olmadığından burada eserin vaktiyle alınmış fotokopisine dayanılarak hazırlanan bir çalışma kullanıldı. Bkz. Kılıç 1997:266.

Tekkenin yeni tayin edilmiş postnişininin, yönetim çevreleriyle olan ilişkisine güvendiği açıktır. Çünkü posta oturunca İstanbul'a yolladığı arzualde, bir cami ve ailesi için hane inşası talebinde bulunur (Faroqî 2003:175)<sup>8</sup>. Mehmed Said Efendi'den sonra Nakşibendi erkânını yürütmek üzere tekkeye İstanbul'dan, Mehmed Nuri Efendi (1842) atanır. Muhyiddin Efendi, Feyzullah Efendi (1871-72)'den sonra Nakşibendi tarikatından Hamza Efendi'nin (1896-97) Meclis-i Meşayih âzâsından Ali Efendi'nin iltimasıyla me'muriyet kabilinden olarak Bektaşî babalarına karşı kontrolü almak üzere Merzifondaki Satır Baba tekkesinden gönderildiğini kaydeder (Kılıç 1997:266).

Bu arada Bektaşî tekkelerindeki bazı Nakşî şeyhlerin taraf değiştirdiklerine dair bazı rivâyetlerin ortaya atıldığını görüyoruz. Örneğin, Hacı Bektaş'ta yapılacak misafîrhane ile ilgili olarak bölgede bulunan Mimar Hikmet Bey'in, yemek esnasında dikkatini beyaz sarıklı genç bir hoca çeker. Salih Niyazi Baba'ya (1913-1941) onun kim olduğunu sorar. Baba, 1826'dan sonrasına tarihi bir girişten sonra Hacı Bektaş'taki camiye ferman ile bir Nakşibendi şeyhinin tayin edildiğini, bu şeyhin her Cuma Bektaşîlere namaz kıldırarak nasihatte bulunduğunu ve söz konusu hocanın da caminin müezzini olduğunu bildirir. Cuma nasihatlerinin Bektaşîler üzerindeki tesiri sorulunca da Nakşibendi şeyhlerinden birçoğunun onlara nasihat verirken kendilerinin Bektaşî olduklarını ifade eder (1928:19-20)<sup>9</sup>. Ancak, bu, Bektaşî çevrelerinde ileri sürülen bir iddia, yahut bir şâyia gibi görünüyor. Bu sebeple, Nakşî şeyhlerin faaliyetleri göz önüne alındığında, bu tür şâyialara, ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir ve Bektaşîler dışındaki belgelerle desteklenmedikçe itimada şâyan olmadıkları açıktır. Nitekim, Rıfki Efendi, Şeyh Yahya ile dergahta bulunan Bektaşîler arasındaki ihtilafın giderilmesine yönelik olarak hazırlanan (1885) bir talimattan bahseder. Birinci maddenin postnişin olan Şeyhin görevinin gereği olarak dergahta Nakşibendi ayinini icra edecek ve dervişlere akaid ve hadis dersi okutacak olması bu açıdan bakıldığında oldukça manidardır (A. Rıfki 1327, IV:155-156).

Kapatılma sonrasında Bektaşîler varlıklarını daha ziyade diğer tarikat grupları arasında ve onların tekkelerinde devam ettirmişlerdi (Gündüz

<sup>8</sup> Şeyhin talebi için bkz. Hatt-ı Hümayun, nr. 27362.

<sup>9</sup> I. Dünya Savaşı esnasında babalar yönetime müracaat ederek birikmiş alacakları karşılığı olarak bir misafîrhane inşasına izin almışlardır. Binanın yapımına 1923'de başlandı ve mimarı Hikmet Bey'di (Hamid Z. (Koşay) 1926/1928, II:365. İhale için bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Temmuz 1339/1923:4).

1997:20)<sup>10</sup>. Bununla beraber, etkilerini sürdürebilmelerinde yönetim çevrelerinin desteği de hesaba katılmalıdır (Melikoff 1993:234)<sup>11</sup>. Aslında, takip döneminin ilk hızını yitirmesi ile Bektaşî tekkeleri yeniden açılmağa başlamıştır. Örneğin, Karaağaç, Karyagdı (Eyüp), Eryek Baba (Kazlıçeşme), Bademli (Südlüce), Tahir Baba, Merdivenköy Şahkulu Sultan ve Şehitlik tekkeleri faaliyete geçebilen Bektaşî tekkeleridir (Işın 1994, II:136-137; Yüksel 1997:37-43). Bu konuda Şehitlik Tekkesi ilginç bir örnektir. Tekkenin şeyhi Mahmud Baba sürgüne gönderilen Bektaşîlerden biridir. Kütahya'da altı yıl zorunlu ikametden sonra İstanbul'a dönmek için "meslek-i kadîmden udûl ile tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiye'ye duhul etmiş olduğundan merhameten ıtlakı"na dair isteği değerlendirme neticesinde kabul edilir ve 1832'de dönmesine izin verilir. Böylece İstanbul'dan sürülen Bektaşî şeyhi Mahmud Baba bir Nakşibendi şeyhi olarak geri dönecektir (Birinci sy.134:9;Uzunçarşılı 1932:156-157). Mahmud Baba'nın ölümünden sonra postnişin olan (1860-61) oğlu Nafi Baba ise, Kırşehir'de Hacı Bektaş Tekkesi'nde halife makamını ihraz ve hayatının geri kalanında irşad hizmetine devam etmiştir (Birinci sy.134:10).

Tarikatın kapatılmasından sonra varlığını koruma ve eski faaliyetlerini sürdürme mücadelesine ilişkin örnekleri arttırabiliriz. İşte, Hacı Bektaş Dergahı seccadenişini tarikatın şeyhi Feyzullah Efendi'nin Hasib Baba'yı Karaağaç Tekkesi postnişinliğine atadığı 1870 tarihli belge de bunlardan biridir. Tarikat silsilesindeki isimlerin, Feyzullah Efendi, Ali Celaleddin Efendi, Veliyüddin Efendi ve Hamdullah Efendi şeklinde sıralanışı ilgi çekicidir. Böylece 1870'de Hacı Bektaş Dergahı'nda Şeyh Feyzullah adında yarı-resmi bir şeyh bulunduğu görülmektedir (Melikoff 1993:234, 235, 238). Bir başka örnekte de Merdivenköy ile Yedikule Bektaşî tekkesi şeyhlerinin tarikat adabına aykırı bazı hareketleri ve özellikle Hacı Bektaş Dergâhı postnişini Feyzullah Efendi'nin aleyhine faaliyetleri anlaşılmış olduğundan onun tarafından Yedikule'ye İbrahim Münir Efendi'nin tayini ve Merdivenköy zâviyesi türbedarlığına da yine uygun birinin tevcihinin gerekeceği meşihat defterine kaydedilmiştir (BOA, Ayniyat, Meşihat, nr. 1080:113). Bu gibi gelişmeler, tarikatın sonraki tarihi açısından önemlidir. Çünkü yasaklı bir tarikatın varlığını sürdürdüğünü gösterdiği gibi, tekkelerdeki atamalara müdahale edecek kadar faaliyet alanına sahip olduğunun açık delilleridir.

<sup>10</sup> Soyer de takibat karşısında bazı Bektaşîlerin Halvetilere ait Seyyid Nizam Tekkesine sığındıklarını ve kabirlerinin burada olduğunu belirtir (1999b:46).

<sup>11</sup> Ayrıca, Melikoff'un (1993:231-233) 1826'dan itibaren gizliliğe çekilen Bektaşîlerin Farasonların yanında destek bulduklarını ileri sürdüğü ve bu ilişkiye dikkat çektiğini de burada belirtmeliyiz

Dikkatimizi Hacı Bektaş'a çevirdiğimizde dergahın XIX. yüzyıldaki bir dönemi Hâtîfi'nin *Destan* adlı şiirinde izlenebilir<sup>12</sup>. Buna göre, 1851 (1268)'de posta Tûrabi Dede geçmiştir. Ancak bu resmî değil fiilî post değişikliğidir. 1868'den (1285) 1875 (1291)'e kadar postnişinlik makamında Hacı Hasan bulunur (Soyer 1999b:56, 57). Hâtîfi, ondan sonra pek çok kişi rekabet etse de sonunda öne çıkan ismin Feyzullah Efendi olduğunu ve meşihatten gelen emirle, posta vekaleten Perişan Baba'nın geçtiğini kaydeder. 1875 tarihli kayda göre, Hacı Bektaş Dergahı'nda postnişin iken vefat eden Hasan Baba'nın yerine uygun bir kişi aranmaktadır ve Feyzullah Efendi tarikat usulüne aykırı olarak "meşihate ik'ad edilmiş"tir. 1876'da ise Perişan Baba'nın postnişinlikten uzaklaştırıldığı bildirilir (BOA Ayniyat, Meşihat, nr. 1081:49, 148). Anlaşıldığı kadarıyla yeni atama Hâtîfi'nin ağır bir dille eleştirdiği Şeyh Yahya'dır. Diğer taraftan, baba grubu 1880'de (1298) Mehmed Ali Dede baba'nın şeyh vekaletiyle posta oturtulması girişiminde bulunur. Ancak, merkez, dedebabalık adında bir vazifenin bulunmadığını bildirerek bunu reddeder (BOA Ayniyat, Bab-ı Meşihat, nr. 1413:162; Soyer 1999b:61-62).

Bektaşî tarikatının önemli bir özelliği olarak beliren Çelebi-Baba ayrımı esasen Hacı Bektaş'ın evli veya bekar olup olmadığı ile soyunun sürüp sürmediği, bununla bağlantılı olarak da hangi grubun tarikatın meşru temsilcisi olduğu konusundaki görüş ayrılığında temel bulur. İki grubun temsilcileri XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında pek çok kez karşı karşıya gelmişlerdir (A. Rıfkı 1328, II:25-28, 115-124; Cemaleddin Çelebi 1328:36-47, 73-76)<sup>13</sup>. Hacı Bektaş Dergahı'nın şeyhliği için Çelebiler ile Babaların kıyasıya rekabetini özellikle Nakşi şeyhi Hamza Efendi'nin ölümü sonrasında belgelerden takip edebilmekteyiz<sup>14</sup>. Aslında daha Ekim 1910'da Feyzullah Baba ve taraftarları, Şeyhülislamlığa gönderdikleri arzuhalde, Cemaleddin Efendi'yi dergahın gelirlerine karışmak ve kendileri hakkında şikayet mektupları düzenlemekle suçlarlar (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/8). Eylül 1911'de ise Cemaleddin Efendi'nin bir süredir haklarında bir çok isnatlarda bulunması

<sup>12</sup> Şiir metni için bkz. Soyer 1999b:65-66.

<sup>13</sup> Atalay, iki kol arasında şiddetli bir anlaşmazlık yaşandığını, babaların çelebileri "yalancı", çelebilerin ise babalara "gasb" nazarıyla baktıklarını ancak sorunun çıkar ile baş olmak isteğinden kaynaklandığını ileri sürer (1340:4, 15). Soyer ise ayrılışın XVI. yüzyıla kadar götürülmesinin hiçbir ciddi vesikaya dayanmadığını ve dedebabalık deyiminin devlet vesikalarına ilk kez 1880'de girdiğini belirtir. Buna dayanarak, babalar adlı Bektaşî kolunun 1880'li yıllardan sonra kendilerine meşru bir ayrılış temeli bulmak için meseleyi XVI. yüzyıla kadar taşıdıklarını savunur (1999b:64-65).

<sup>14</sup> Söz konusu mücadeleyi yansıtan ve aşağıda verilen BOA DH. İD tasnifindeki belgelerden bir kısmı daha önce Altınova, (2004:209-228) ile Odacı, (1998:15-36) tarafından yayınlanmıştır ve Soyer (2004:98-108) tarafından kullanılmıştır.

hattâ yedi sekiz ay İstanbul'a giderek şikayetlerine devam etmesinden yakınmakta ve bu süre zarfında alamadıkları ödenek için Osmanlı yönetiminden yardım istemekteydiler (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/ 33-1, 33-2). Ahmed Rıfki da *Bektaşî Sırrı* adlı eserinde Cemaleddin Çelebi'yi İstanbul'a giderek dergahın bütün vakıflarını kendi yetkisine almağa ve dedebabanın nüfuzunu kırmağa çalıştığı için eleştirir. Rumeli Bektaşî tekkelerinin Çelebi hakkındaki şikâyeti ve dergahtan uzaklaştırılması talebine rağmen hâlâ hükümetin onun hakkındaki tavrına da anlam verememektedir (A. Rıfki 1328, II:22-23, 31-32). Çelebi ise eleştirileri, İstanbul ziyaretinin yanlış yorumlandığını, halbuki amacının Meşrutiyetin ilanı dolayısıyla bizzat tebriklerini sunmaktan ibaret olduğunu belirterek reddeder. Hükümet ile görülecek veya gördürülecek bir işi olmadığını da sözlerine ekler (Cemaleddin Çelebi 1328:20-24).

Feyzullah Baba Hacı Bektaş'taki çekişmeyi Rumeli'ye de taşımıştır. Çünkü, Rumeli'deki Bektaşî tekkelerinin desteği, mücadelenin daha sonraki seyrinden de takip edileceği üzere, merkez tekkedeki baba için çok önemlidir. Osmanlı yönetiminin ise Arnavut nüfusun yoğun olduğu Bektaşî tekkelerine çekilen telgraf ve mektuplardan endişelendiğini tahmin etmek güç değil. Nitekim, Manastır Valisi'nin Ekim 1911'de Dahiliye Nezareti'ne Hacı Bektaş tekkesinden sadece yardım istendiğini belirten telgrafı bu endişe ile başlayan tahkikatın sonucu olmalıdır (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/35)<sup>15</sup>.

Osmanlı yönetimi, Feyzi Baba hakkında Hacı Bektaş'tan merkeze yapılan başvurular karşısında karar vermekte zorlanmış olmalı ki Rumeli yanında Hacı Bektaş'ta da detaylı bir inceleme başlatma ihtiyacı duyar. Feyzi Baba'nın tekkeyi kendi mülkü haline getirmesi, dergahtaki görevi, şeyh ile mütevelliyi vazifelerini yapmaktan alıkoyup koymadığı ve Arnavut dervişlerin durumları başlıca inceleme konularıdır. Alınan cevaplar mevcut ayrışmanın sınırları içindedir. Çok genel hatlarıyla bazıları, Feyzi Baba'nın Nakşî şeyhini şeyh olarak tanımadığı ve mütevelliyi dergaha kabul etmediğini ileri sürerken, diğer bir kısım bunun tam aksini yani türbedarlık vazifesini yürüten Feyzi Baba'nın dergah için çalıştığını düşünmektedir. Arnavut dervişler hakkında ise önemli bir şikayet yoktur (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/50-53).

<sup>15</sup> Yine, Hacı Bektaş Dergâhı'ndan bazı mahallere gönderilen mektupların mündericâtı hakkında Yanya Valisi'nin Dahiliye Nezâretine verdiği bilgi için bkz. DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/34.

Dergahtaki mücadelenin taraflarından biri de Nakşi şeyhidir. Onun bölgede herhangi bir tabanının olmaması hak iddiasında bulunmasına bir engel teşkil etmiyordu. Bektaşi grupların karşısında sağlam bir biçimde durabilmesini sağlayan Osmanlı yönetimidir ve resmi olarak tarikatın hâlâ yasaklı olduğu düşünülürse onlardan çok daha fazla meşruluk iddiasındaydı. Buna dayanarak Hamza Efendi Aralık 1911'de Feyzi Baba'nın resmi bir sığata sahip olmadığı halde dergahı ele geçirip çevresine Arnavutları doldurması ve kendisinin görevini yerine getirmesine engel olmasından şikayetçiydi (DH. İD. D. no: 37-2, G. No: 2/56). Nakşi şeyh şikayetlerinde yalnız değildi. Zira, bu hususlar Feyzullah Baba'nın Bektaşi muhalifleri tarafından da sık sık dile getirilmekteydi (DH. İD, 37-2, G. No. 2/141,143; 37-2, G. No.3/97). Cemaleddin Çelebi, 6 Mayıs 1912 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne Feyzi Baba hakkındaki şikayetlerini tekrarlamaktadır. Ancak, artık Hamza Efendi hayatta değildir (DH. İD, D no: 37-2, G no: 2/141). Karşı harekete geçen bazı Bektaşi babaları, 9-10 ve 14 Mayıs 1912'de sadaret ile şeyhülislamlığa gönderdikleri arzlarda "istibdâden ihdâs ve tayin" olduğunu düşündükleri Nakşi şeyhi Hamza Efendi'nin vefatıyla hızlanan tarikat içi mücadeleyi açıkça dile getirirler. Ayrıca, söz konusu Nakşi şeyhliğine bir başkasının tayinine izin verilmeyip ilgasıyla meşruiyetin icrasını talep ederler (DH. İD: 37.2, G. No. 3/95, 98, 100, 101). Feyzi Baba taraftarları Cemal Efendi'nin Hamza Efendi yerine kendisi veya Veli Efendi'yi vekaleten tayin ettirmek ve Feyzi Baba ile çevresini dergahtan çıkartmalarından korkmaktadırlar (DH. İD: 37.2, G. No. 3/108). 18 Mayıs 1912'de ise Arabgir kazasından oldukça geniş bir grup, Şeyhülislamlığa, dergah şeyhliğinin Çelebi Cemaleddin Efendi'ye verilmesi isteklerini sunarlar (DH. İD: 37.2, G. No. 3). Anlaşılan Bektaşi gruplar Hamza Efendi'nin vefatının dergahtaki Nakşi şeyhliğinin kaldırılması için bir fırsat olduğunu düşünmekte ve bunu kendi lehlerine kullanmak istemektedirler. Ayrıca, hiç kaybetmedikleri resmen tanınma amaçlarını gerçekleştirebilmek için Meşruiyet yönetiminin uygun bir ortam sunduğuna inanmışlardır. Aslında belgelerin içerikleri kadar tarihleri de ilgi çekicidir. Öyle ki taraflar merkezi yönetimin desteğini alabilmek için birbiriyle adeta yarışmaktadır ve kendilerinin meşruluğunu ispata çalışırken diğerinin gayri-meşru olduğunu göstermeye var güçleriyle çaba harcamaktadır.

Osmanlı yönetimi açısından bakıldığında Feyzi Baba hakkındaki suçlamaların ayrı bir anlamı olduğu açıktır. Nitekim Clayer, Bektaşi babalarının Arnavut ulusal hareketine aktif olarak katıldıklarına dikkat çeker. Örneğin, Melsan tekkesinden Baba Hüseyin ulusal bağımsızlık hareketinin önde gelenlerindendir. Her şeyden önce ilk ulusal çete 1906'da onun tekkesinde kuruldu. Nitekim genel olarak Bektaşi tekkelerinin de Güney Arnavutluk'ta çeteleri ve ulusal bağımsızlık hareketini destekledikleri biliniyor.



Her ne kadar bütün merkezlere mal edilemese de Arnavut Bektaşileri'nin büyük çoğunluğunun 1878 ile 1912 arasında ulusçuların yanında yer aldığı ve Arnavutluk'un özerkliği lehine davrandıkları söylenebilir (Clayer 1994: 59, 60). İşte, Cemaleddin Efendi, Mayıs 1913'te muhalifleri hakkındaki suçlamasını, derviş kılığında olmakla birlikte esasen "Arnavut İstiklal Komitesi sergerdelerinden" olduklarına dayandırıyor. Bununla da kalmayarak Feyzi Baba'nın Arnavutluktan gelen adamları ile Arnavut devleti kurmak amacındakilere yardım topladıklarını ileri sürüyordu (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/128). Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir başka belgede, Çelebilerin iddiaları tekrarlanır. Buna göre, Hacı Bektaş dergahında Arnavut Feyzi Baba ve taraftarlarının takip ettikleri "fesad" ve "dalâlet" bir çok defa gerekli makamlara arz edildiği halde, bunların dergahtan çıkartılmaları gerekli iken her nedense bu yapılmamaktadır. Feyzi Baba'nın Anadolu muhipleri ile Arnavutlar arasında yaktığı "nifak ateşi" ve "derviş kılığına soktuğu Arnavut eşkiyalar" arasındaki kavga sebebiyle sorunlar yaşanmıştır. Dergah bir eşkiya merkezi haline gelmiştir. Bu duruma artık bir son verilmesi için dergahın Feyzi Baba ve eşkiya grubundan gecikmeksizin temizlenmesi gerekmektedir. Yine müsamaha edilirse Rumeli gibi kan intikamı çıkacak ve gün geçtikçe yayılacaktır (DH. İD: 37-2, G. No. 2/141). Oysa, Osmanlı merkezi yönetimi bir süredir meselenin esasını öğrenmek üzere araştırmalarını sürdürmekteydi. Mayıs 1912'de Yanya Valisi, Hamza Efendi'nin vefatı ile Arnavutluktaki Bektaşî babalarının merkez tekkeye kendilerinden birinin şeyh olarak tayin istekleri yanında Ergiri Mutasarrıfı'nın kendisine gönderdiği telgrafta üç ay bölgede dolaştığı, Bektaşî babalarıyla görüştüğü ve onların Osmanlı yönetimine bağlı olduklarını Dahiliye Nezâreti'ne bildirmektedir (DH. İD, D. no: 33/29).

Şubat 1912'de Ankara Valisi, Feyzi Baba'nın dergahtan uzaklaştırılmasının Rumeli'de sorunlara sebebiyet vereceğini, dergahın Çelebilere de bırakılmayacağını kaydederek meşihat görevine vekaleten tarafsız birinin tayinini önerir (DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2/68). Diğer taraftan, Kırşehir mutasarrıfı, Ankara'ya yolladığı 25 Haziran 1912 tarihli raporunda Hamza Efendi'nin vefatı ile yerine Bektaşî tarikatından birisinin getirilmemesinden dolayı babaların müteessir olduklarını belirterek Nakşî şeyhlerinin başarılı olamadıklarına ve hiçbir Bektaşinin Nakşî ayinine iştirak etmediklerine dikkat çeker. Ayrıca, dergahtan Feyzi Baba'nın şeyh olarak tayinine dair yapılan talebi bildirir (DH. İD:37-2, G. No. 3/93). Yine Ankara Valisi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Haziran 1913 tarihli belgede Feyzi Baba'nın dergahtan uzaklaştırılmasına dair telgraf, Çelebi Cemal Efendi'ye dair ifadeyi içeren arzual ile birlikte sunulur ve şeyhlik vazifesini yerine getirebilecek kişinin bir an önce tayininin gerekliliği tekrarlanır (DH. İD, D. no. 37.2,



G. No.3/147). Sonunda Ağustos 1913'te Şeyhülislamın onayına sunulan isim Kırşehirli Şakir Efendi'dir. Böylece, merkezi yönetim Hacı Bektaş'ta yaşanan kıyasıya rekabette tercihini yine eski düzenin devamı yani vekaleten bir Nakşi şeyhin tayini yönünde kullanacaktı (DH. İD, D no 37-2, G no: 2/162). Dergahtan Nakşi şeyhliğini kaldırma mücadelesinde başarısızlığa uğrayan Bektaşiler bu defa da yeni şeyh hakkında merkeze şikayetlerini sunmakta gecikmezler. Rahatsızlığın sebebi olarak ise, Nakşi şeyhin vazifesi sadece ayin icrasından ibaret olduğu halde Şakir Efendi'nin dergahın her türlü idaresine müdahale etmesi gösterilir (DH. İD: 37-2, G. No. 2/174). Bu aşamada iddianın gerçeği yansıtıp yansıtmadığını bilemiyoruz. Eğer bir gerçeklik payı varsa en azından merkezden atanan bu şeyhin kağıt üzerinde bir isim olarak kalmak yerine dergahtaki mücadeleye katılmaya hevesli olduğunu söyleyebiliriz.

Aslında, Nakşi şeyhi Hasan Efendi ile Bektaşî babaları arasındaki anlaşmazlığa ilişkin bir başka örnekte daha fazla detaya ulaşabilmekteyiz. Hasan Efendi 1918 (1334) yılında Hacı Bektaş Dergahı'na atanmış ve burada 19 ay kalmıştı. Ancak, Bektaşî babalarıyla yaşadığı sorunlar sebebiyle Şer'iyye Vekâleti tarafından görevden alındığını öğrendiğinde, bu haksızlığın düzeltilmesi için harekete geçmiş ve neticede arzuhaline dair Nisan 1922 (1338) tarihli İstida Encümeni mazbatası TBMM'ne sunulmuştur. Azil gerekçeleri şu şekilde sıralanır: Hasan Efendi'nin odasına gelen misafiri için "it'am masarifi namiyle taamiye bedelâtından istifade etmek" istemesi ve babaların buna karşı çıkması üzerine Evkaftan alınacak taamiye bedelâtına ait komisyon senedlerini imzalamayarak güçlük çıkarması, Ağnam Resmine ait bir senedin muhtevi olduğu on bin kuruşu Mucur Evkaf dairesinden alıp kasaya teslim etmeyerek zimmetine geçirmesi, dergah kasasından para almak dışında izinsiz Ürgüb'e gitmesi ve son olarak para yüzünden babalarla aralarındaki ihtilâfin mudârebeye kadar ilerlemesidir (TBMM Zabıt Ceridesi (I. Dönem), XIX:369).

Hasan Efendi'nin savunmasına gelince; ihtilafın esasını Salih Niyazi Baba'nın faaliyetleri oluşturmaktadır. Baba'nın "dergahın it'amiyesine munhasır zahire ve nükudundan işret takımı imal ettirdiği Kırşehir Evkaf memurluğundan istihbar" edilmişti. Bundan başka, dergahta resmi bir sıfatı olmadığı halde baba ve dervişleri türbedarlık gibi bir takım unvanlar takınarak dergahın işlerine karışmaktadır. Türbedarlık görevine izin ve yeterliliği olmayan Salih Niyazi Baba türbe anahtarlarını teslim etmemektedir. Ürgüb'e gidiş ve dönüşü dört günden ibaret olup Mucur kaymakamlığı'nın bilgisi dahilindedir. Zimmetine para geçirmek konusunda ise orada kaldığı süre boyunca dergah gelirinin babalar tarafından kontrol edildiğini, hatm-i hacenda bulunmak üzere gelenleri kendi odasında ağırlarken 260 lira har-

cadığını ifade eder. Üstelik kendisine verilen 115 liralık senet muhteviyatını almadan azil haberinin ulaşması ile de bunu Evkaf idaresine teslim etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi XIX: 369-370). Meseleyle ilgili olarak Mecliste ateşli tartışmalar yaşanmış ve öyle ki konu farklı bir boyuta taşmıştır. Yahya Galip Bey (Kırşehir)'e göre, türbedarlık meselesinde, bu görevi oradaki baba yerine getirir, başka kimseye yaptırmaz. Eğer oradaki Nakşi şeyhinin lüzumu yoksa tamamen kaldırılmalıdır. Eğer lüzum var da başka bir şeyh gönderilecekse bu kişi yerine iade edilmelidir. Azlin lehinde konuşmak isteyen ise Besim Atalay (Kütahya)'dır. Bu arada Mehmed Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahip), tartışılması gerekenin ne Nakşi şeyhi ne de babaların meselesi olduğunu ve eğer iş bu safhaya dökülecek olursa memleket için faydalı olmayacağını ileri sürer. Yahya Galip ve Salih (Erzurum) Beyler şeyhin görevine iadesini teklif ederlerken Besim Bey, Bektaşilerin hâlâ kayıp etmedikleri amaçlarına uygun olarak Bektaşi tarikatı merkezindeki Nakşi şeyhliğinin kaldırılmasını teklif eder. Oylama neticesinde mazbatanın kabulü ile Şer'îye Vekâletine tebliğine karar verilir (TBMM Zabıt Ceridesi XIX:374-376).

Burada, ayrıca, Milli Mücadele döneminde dergâhta Nakşi şeyhliğinin Hasan Efendi ve babalığın Salih Niyazi tarafından temsil edildiğini teşhis edebilmekteyiz. Şüphesiz buna bir de çelebilerin temsilcisi olarak Ahmed Cemaleddin Efendi'yi ilave etmek gerekiyor<sup>16</sup>. 1919'da hem Milli Mücadele yanlıları hem de karşıtları Hacı Bektaş'ı ziyaret etmişlerdi. Civarında çelebiye bağlı pek çok Alevi topluluğun yaşadığı Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması planlandığı için çelebinin desteğini kime sunacağı çok önemliydi. Çelebi ve babalardan yardım sözü almayı başaranlar ise ilk grup olacaktı. Mustafa Kemal ile Salih Baba arasında da iyi ilişkiler kurulduğu söylenebilir. Nitekim, Mustafa Kemal bir mektubunda Salih Niyazi'ye destek ve yardımlarının kendisi açısından çok değerli olduğunu belirterek, Milli Mücadele lehine dua ve irşad faaliyetlerinden dolayı teşekkür ediyordu. Teşekkür telgrafi ile yetinmeyen Mustafa Kemal Aralık 1919'da Bektaşi ve Alevilerin desteklerini elde etmek amacıyla Hacı Bektaş'ı ziyaret etti (Küçük 2003:123-124, 127-128)<sup>17</sup>. I. TBMM'de Hüseyin Mazlum (Bababalım) Baba (ö. 1945) Denizli, Ahmed Nüzhet (Saraçoğlu) Bey (ö. 1942) Ergani ve Ahmed Cemaleddin Çelebi (ö. 1922) Kırşehir mebusları olarak görev almış-

<sup>16</sup> Aslında, bu dönem Küçük'ün, *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler*, (2003) adlı çalışmasında kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

<sup>17</sup> Bununla beraber, Rıza Tevfik, Kiraz Hamdi, Sakallı Rıfki, Didar Hanım ve Hasan Tahsin (İşkora) gibi İstanbul'daki bazı Bektaşiler Milli Mücadele karşıtı olmuşlardır (Küçük 2003:158-159, 178).

lardır. Amasya Tamimi'ni (1919) imzalayanlar arasında Cemaleddin Çelebi de vardır ve belki de bu sebeple toplantılara katılamayacak kadar hasta olmasına rağmen I. TBMM'nin ikinci reis vekilliğine seçilmiştir (Küçük 2003:69, 132). Cemaleddin Çelebi'nin vefatından sonra yerine geçen Veliyyüddin Çelebi (ö. 1942), Mayıs 1922'de kendisine bağlı olan Bektaşî ve Alevileri Ankara'yı desteklemeye çağıran bir beyanname yayınlamıştır. Ayrıca, 2. TBMM'nin açılışı dolayısı ile Meclis'e bir mesaj göndermiş ve bu 19 Ağustos 1923 tarihli toplantı da okunmuştu (Küçük 2003:142, 179). Burada, mücadeleyi destekleyen Bektaşîlerin, bunu Bektaşîliğin çıkarlarını gözetmek gayesiyle değil, kendilerini 'Misak-ı Milliye hizmet eden vatanperverler' olarak gördükleri için yaptıklarını vurgulamak gerekir. 1925'te ise diğer tarikatlarla birlikte kapatılacaktır. Bu esnada, dergahta, çelebilerin temsilcisi Veliyyüddin Çelebi ve babaların temsilcisi Salih Niyazi Baba bulunmaktadır. Binaların kapatılabileceğini ancak kalplerin kapatılamayacağını düşünen Salih Niyazi Baba, bir süre Ankara'da otel işletti. Bunu gizli dergah olarak kullanmak istediyse de izin verilmemesi üzerine Ocak 1930'da bazı babalarla birlikte Arnavutluğa gitti (Küçük, s. 179, 192-194).

### **Sonuç**

1826'da Bektaşî tarikatı resmi olarak kapatılsa da bu kesinlikle Bektaşîliğin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Aksine, ilk sarsıntı geçtikten sonra kendilerini yeni duruma uyarlayabilecek örgütlenme ve geleneğe sahip bir tarikat olarak etkilerini sürdürebilmeyi başardılar. Özellikle tarikatın bundan sonraki tarihine damgasını vuran meşruiyetlerinin yeniden tanınması yönündeki çabalarında, Hacı Bektaş Dergahı'nın ayrı bir yeri olacaktı. Zira, dergah Bektaşî tarikatının ikili organizasyonunun temsilcileri olan baba ve çelebiler ile merkezin güçlü desteğine sahip Nakşi şeyhleri arasındaki sert meşruiyet ve iktidar mücadelesinin yaşandığı merkezdir. Aslında, Osmanlı yönetiminin daha takibat döneminde Hacı Bektaş'taki merkez tekkede daha özel bir uygulamaya gittiği görülüyor. Hattâ yeni düzenlemelere itaat göstermeleri karşılığında Bektaşî temsilcilerinin dergahta yaşamasına izin verildiği gibi vakfın gelirlerinden de onlara pay ayrılıyordu. Osmanlı yönetiminin, resmen yasakladığı tarikatın mensuplarıyla ilişkileri bundan sonra da devam etti. Böyle bir uygulama ile tarikatın tamamen yer altına çekilmesi engellendi. Bu esnek politikanın, yönetimin dergah aracılığıyla Bektaşîler üzerindeki kontrolü konusunda takip ve baskı yöntemine göre daha elverişli olduğu açıktır. Takdir edileceği üzere merkezi yönetim, karşısında muhatap alabileceği, kendi içinde hiyerarşiye sahip bir tarikatı daha kolay denetleyebilirdi. Dolayısıyla, yönetim dergahtaki mücadeleleri her zaman yakından izlemişti. Diğer taraftan, yaşanan huzursuzluklara ve kendisine yapılan çok sayıda başvuruya rağmen Bektaşî gruplardan birini resmen tanımaya istekli olmadı. Çün-

olmadı. Çünkü hangi taraf seçilirse seçilsin sorunların sona ermemesinden ve hattâ taraflar arasındaki rekabetin artarak yeni sorunlar çıkarmasından korkulduğu çok muhtemeldir. Bu sebeple dengeyi muhafaza etmek çok daha çekici gelmiş olmalıdır. Bektaşilerin içinde buldukları durumda var olan yapıyı değiştirecek güce ve etkiye sahip olmaktan uzaktır. Yeni kurulan Türkiye’de ise Bektaşiler yine aradıklarını bulamadılar ve diğer tarikatlarla beraber tamamen yasaklandılar. Ancak bu defa ilkinde açık kalmayı başaran merkez tekke de yasaktan kurtulamıyordu.

### Kaynakça

- BOA Cevdet, Adliye, nr. 1734.  
 BOA Cevdet, Evkaf, nr. 1294, 6560, 32819, 32819, 27216, 23489.  
 BOA Hatt-ı Hümayun, nr. 13680, 17351, 1735, 17438 A-B, 17383, 17322, 17386, 17406, 17386, 24493, 27362.  
 BOA DH. İD, D. no: 37-2, G. No: 2-3.  
 BOA İrade Dahiliye, nr. 2856, 3399, 1518.  
 BOA İrade Meclis-i Vala, nr. 4009.  
 BOA MKT.MHM, D. nr. 18, V. Nr. 48.  
 BOA Ayniyat, Meşihat, nr. 1080, 1081, 1413.  
 TBMM Zabıt Ceridesi (I. Dönem), XIX.  
*Hakimiyet-i Milliye*, 4 Temmuz 1339/1923.  
 A.Cevdet, (1309). *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, XII.  
 Ahmed Lütfi , (1290). *Tarih-i Lütfi*, İstanbul, I.  
 A. Rıfki, (1328). *Bektaşî Sırrı*, İstanbul.  
 ---, (1327). *Bektaşî Sırrı'nın Müdafaaasına Mukabele*, IV, İstanbul.  
 ATALAY, Besim, (1340). *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul.  
 ALTINOVA, Ayşegül, (2004). “Osmanlı Arşiv Belgeleri”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Kış, 209-228.  
 BİRİNCİ, Ali, “Rumelihisarı’nda Bir Bektaşî Şeyh Ailesi”, *Dergah*, S.134.  
 Cemaleddin Çelebi, (1328). *Bektaşî Sırrı Nam Risâleye Müdafaa*, İstanbul.  
 CLAYER, Nathalie, (1994). “Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu”, *Toplumsal Tarih*, I/2.  
 Es’ad Efendi, (1243). *Üss-i Zafer*, İstanbul.  
 Şirvânî Fatih Efendi, (2001). *Gülzâr-ı Fütûhât (Bir Görgü Tanığının Kalemîyle Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı)*, (Haz. Mehmet Ali Beyhan), İstanbul.  
 FAROQHI, Suraiya, (2003). *Anadolu’da Bektaşîlik*, (Çev. Nasuh Barın), İstanbul.  
 GÜNDÜZ, İrfan, (1997). “Yeniçeri Ocağı’nın İlgasından Sonra Meydana Gelen Bazı Tasavvufî Gelişmeler”, *İLAM Araştırma Dergisi*, II, S. 1 (Ocak-Haziran), s.7-21.  
 HASLUCK, F. V., (1928). *Bektaşîlik Tetkikleri*, (Mütercimi Ragıp Hulusi), İstanbul.  
 IŞIN, Ekrem, (1994). “Bektaşîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II.  
 KILIÇ, M. Erol, (1997). “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddîn Efendi’nin “Tomâr-ı Tekâyâ”sı”, *İstanbul Armağanı*, 3 Gündelik Hayatın Renkleri, (Yay. Haz. Mustafa Armağan).

- KÜÇÜK, Hülya, (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler*, İstanbul.
- HAMİD, Z. (Koşay), (1926/1928). "Hacı Bektaş Tekyesi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, II.
- MELIKOFF, Irene, (1993). "1826'dan Sonra Bektaşiler Tarikatı", *Uyur İdik Uyardılar*, İstanbul.
- Mimar Hikmet, (1928). *Türk Yurdu*, S. 6/200.
- ODACI, Serdar, (1998). "Osmanlı Arşiv Belgelerinde II. Mahmut Dönemi Sonrası Bektaşî Dergahları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Güz, s.15-36.
- SOYER, Yılmaz, (1999a). "XVIII-XIX. Yüzyıllarda Bektaşîlik-Devlet İlişkileri", *Araşılar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S.1, s.75-96.
- , (1999b). "Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Bektaşîlik: Bektaşî Tekkelerinin Kapatılışı ve Bektaşîliğin Yasaklı Yüzyılı", *Araşılar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, S. 2, s.35-66.
- , (2004). "Arşiv Belgeleri Işığında II. Meşrutiyet Döneminde Bektaşîlik", *Tasavvuf*, S. 12, s.97-109.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1932). *Kütahya Şehri*, İstanbul.
- , (1943). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Ankara.
- YÜKSEL, Müfid, (1997). "İstanbul Bektaşî Tekkeleri-I", *Cem*, S. 71, s.37-43.